

ÜNİVERSİTEDE FEMİNİZM? BAĞLAM, GÜNDEM VE OLANAKLAR*

Serpil Sancar

Feminizmin üniversiteye girişi ve kadın çalışmalarının akademik bir alan olarak ortaya çıkışı

'Kadın çalışmaları', akademik bir alan olarak 1960ların sonlarından itibaren ABD ve bazı Avrupa ülkelerindeki önemli üniversitelerin idari yapısında ortaya çıktığında herhalde çok az kişi bu alanın bugün neredeyse evrensel bir nitelik kazanmış halini hayal edebiliyordu. Bugün en saygın üniversitelerin çoğunda lisans, yüksek lisans veya doktora düzeyindeki akademik eğitim programlarına çeşitli biçimlerde 'entegre' olmuş ders programlarından, bu amaçla kurulmuş araştırma merkezlerinden, bu alanda çalışan akademisyenleri bir araya getiren uluslararası düzeyde örgütlenmiş dernek, grup ve iletişim ağlarından, özel arşiv ve kütüphanelerden oluşan akademik bir alanla karşı karşıyayız. Türkiye'de bu konuda akademik, politik ya da 'popüler' tartışmaların olmadığı gerçeği¹ ile dünyadaki bu gelişim çelişkili görünse de Türkiye'de olup biteni tartışmaya da bir köşesinden başlamakta geç kalınmamalı. Bu yazı, söz konusu yaygınlaşmanın nedenlerinden çok, ortaya çıkışındaki iddialarını ne ölçüde gerçekleştirdiği ve bu gelişimin Türkiye'ye özgü boyutlarını tartışmayı amaçlıyor.

Kadın çalışmaları alanının bir bilgi alanı olarak tanımlanması ve bunun akademik bir eğitim ve araştırma alanına dönüşmesi sürecinde kadın çalışmalarının kendini diğer akademik disiplinlerden farklı olarak nasıl tanımlamaya çalıştığını görmek gerekir. 1979'da Adrienne Rich bunu anlatmak için temel bir soru soruyordu: Bir kadın kendi-bilincine ve kendi-kararlarına sahip bir insan olabilmek için hangi bilgilere gereksinme duyar?(Rich, 1987) Kendi sansürsüz tarihini, kendi bedeninin nasıl politik bir alan, cinsel nesne veya tüketim kodu haline geldiğini, neden her yerde kadın emeğinin ücretsiz/karşılıksız ya da aynı düzeydeki erkek emeğinden her zaman daha ucuz olduğunu, neden eşit vatandaşlık haklarına sahip olamadıklarını, neden devlet, bilim, hukuk, medya ve siyaset gibi büyük 'özne'lerin bu konularda sessiz kaldığını bilmesi gerekmez mi? Bu ve benzer soruların yanıtlarını

* Bu yazı, daha önce Toplum ve Bilim Dergisinde yayınlanmıştır.

¹ Üniversitelerde Kadın Çalışmaları alanındaki akademisyenlerin alanın sorunlarını tartışmak üzere bir araya ilk gelişi 20-21 Mayıs 1996 tarihinde Ankara'da KASAUM tarafından yapılan bir toplantıyla gerçekleşti. İkinci toplantı hemen aynı yılın Kasım ayında Kadın Eserleri Kütüphanesi tarafından İstanbul'da düzenlendi. Takip eden yıllarda Çukurova Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi ve Ege Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi tarafından iki toplantı daha yapıldı. Fakat, bu toplantılar alanda çalışan akademisyenleri kalıcı olarak bir araya getiren iletişim ağı, periyodik kongreler gibi sonuçlar üretmedi. Bu toplantılardan geride, tartışmaları, sorun tanımlarını, çözüm önerilerini içeren ortak bir rapor ya da metin de kalmamıştır. Yani, Türkiye'de Kadın Çalışmaları alanının kendi içinde formel bir akademik iletişimi hala yoktur; mevcut durum informal ve kişisel ilişkilere dayalı bir yapı olarak varlığını sürdürüyor. Bu durumu değiştirmek üzere A.Ü. KASAUM, 23-24 Ocak 2003 tarihleri arasında Ankara'da **Üniversite'de Kadın Çalışmaları-I** başlıklı bir toplantı daha düzenledi. Yine sınırlı katılımı gerçekleştiren bu toplantı, öğrencilerin katılımını da sağlamak ve tartışmaları basılabilir hale getirmek gibi bazı görevleri yerine getirmiş durumda. Bkn: Toplantı tutanakları, KASAUM. Toplantı tanıtım ve yorumu için bkn: Nilüfer Timisi, (2003), "Üniversitelerde Kadın Çalışmaları Toplantısının Ardından", **Toplum ve Bilim**, no.95, (2002/2003 Kış), ss.202-6.

araştıracak bir bilgi alanının ve bu bilgileri öğretecek bir eğitimin oluşması kadınların kendi ortak bağlamları hakkında kendi cehaletlerinin gerilemesine yol açmaz mı?

Bu soruların yanıtlarının bugün ne kadar verilebildiği veya bu soruların hala geçerli sorular olup olmadığı tartışmasına girmeden, kadın çalışmaları alanının neyle uğraştığını bu sorulardan anlayabileceğimizi söyleyerek devam edebiliriz. Yani, kadın çalışmaları alanı kısaca kadınların nasıl ezildiği, ama buna rağmen nasıl varolduğu ve bununla başetmeyi nasıl becer-ebil-diği; bu mücadelelerin tarihi, yani cinsiyete dayalı ezilmenin bugüne kadar nasıl devam edebildiğini anlamaya çalışmak olarak tanımlanabilir.

Kadın çalışmalarının akademik alanda kurucu ögesi tartışmasız feminist düşünce ve politikanın mevcudiyetidir. Ama, dünyada ve Türkiye’de kadın çalışmaları alanında feminist olmayan başka yaklaşımların varlığı da bir gerçekliktir. Akademi içinde, kadın çalışmaları alanında feminist olan ve olmayan yaklaşımların farkı ve ilişkisi üzerine konuşmadan önce ‘feminist’ olandan kastın ne olduğunu açıklamalıyız. Akademi’deki feminist çalışmalar alanı, kendini mevcut klasik disiplinler karşısında tanımlarken yarattığı farklılıklar ve değişik yönlere giden kuramsal ve politik eğilimlere rağmen, bence, geniş bir ortaklıklar² alanına da sahiptir. Her şeyden önce akademik feminizm, mevcut ‘bilim’ anlayışı içinde kadınların yaşamlarını ve bunun içindeki sorunları görünmez, ikincil ve değersiz kılanın ne olduğunu anlama ve değiştirme çabasıdır. Bu içerik, mevcut toplumsal araştırma konularına sessizce bir yenisini eklemeyi, yani klasik sosyal bilimler endeksine yeni ortaya çıkmış bir toplumsal olgunun taze ve güncel hafifliği ile neşeli bir araştırma konusu katmayı hedeflemiyor. Tersine, mevcut bilme tarz-lar-ını eleştirel bir gözden geçirmeye tabi tutarak burada kadınların dışlanmasına, yok sayılmasına neden olanı ortaya çıkarmaya çalışıyor.

Akademik feminizm bu amacını gerçekleştirirken, kadınların bugüne kadar çoğu zaman görünmez, sessiz veya bilinçaltında kalmış yaşam deneyimlerini³ araştıracağını söylüyor. Dahası, bu deneyimlerin neden bugüne kadar sosyal bilimlerin ‘olgu’ tanımı içine girmediğini sorgulamayı ve bu deneyimlerin bilgisine ulaşmayı olanaklı kılan bir epistemoloji geliştirmeyi vaad ediyor. Kendi bilgi alanını oluştururken kadınların gündelik yaşam içinde- çoğu zaman farkında olmadan- biriktirdikleri kişisel yaşam deneyimlerinin, becerilerinin ve farkındalıklarının epistemolojik önemini ortaya çıkararak ilerlemeye çalışan bu bakış, araştırmacı ve araştırılan nesne ikilemini reddederek bilginin eşitlikçi bir bağlamda da üretilebileceğini iddia ediyor.

² Ortaklıkların ne olduğunu saptamaya çalışan iki örnek çalışma için bkn: Zmroczek ve Duchon, 1991, 24; Easton, 1996, 2-5

³ ‘Deneyim’ kelimesini burada epistemolojik bir tercihin göstergesi olarak kullanıyorum. Diğer deyişle, insanların gündelik hayatta başından geçen olaylar olarak değil, ‘bilim’in hakkında sistematik bilgi üretmek anlamaya çalıştığı olgu olarak ve bilen özne-bilinen nesne ikilemi içinde nesneleştirilmemiş, hiyerarşik tanımlarla kısıtlanmamış, kendi adına varolan ve konuşabilen kadın ‘özne’lerin kendileri hakkında anlattıklarını kastediyorum. Bu tür deneyim tanımı için bkn: Lubenlska (1991), Scott, (1992).

Akademik feminizm, kendi akademik alanını kurarken sadece bilimin tanımını kadınların gözünden yapmakla kalmıyor, akademik eğitim tanımını da sorguluyor; kadınları güçsüzleştirmeyen, öteleyip ikincilleştirmeyen eğitim stratejileri ve pedagojik yöntemlerin geliştirilmesini kendi akademik alanının önemli bir kurucu ögesi kabul ediyor.Öte yandan, 'Bilim yuvası' olarak görülen Akademi gibi elit eril alanların içinde, kadınların geçişini engelleyen görünmez duvarların görünür kılınmasına ve yıkılmasına çalışarak, her akademik disiplin içinde ve karar noktalarında kadınların eşit varoluş koşullarını araştırıyor. Araştırma, eğitim gibi temel alanlarda kullanılan akademik kaynakların kullanım alanlarından dışlanan ya da eşit olarak yararlanamayan kadın çalışmaları alanını eşit saygınlıkta akademik bir alan haline getirmeye çalışıyor.

Akademik feminizm, bütün bu iddialarını gerçekleştirmek için bilim, sanat ve gündelik yaşamda egemen dilin eril yapısını değiştirmek gerektiğini söylüyor. Bu dilin kadınları aşağılayan, alaya alan, yok sayan, güçsüzleştiren veya diğer tür ayrımlara tabi tutan eril içeriğini değiştirmek için 'feminist bir leksikon' yaratma gereğini tartışıyor. Bunun yanısıra, kadınların yaşam deneyimlerini ve sorun alanlarını görünür kılacak bir veri alanı, bilgi bankası ve veri gösterge sistemi geliştirerek bunun ulusal ve uluslar arası gelişmeleri izlemek için kullanılan 'bilimsel göstergeler' içine katılmasına çalışıyor.

Akademik feminizmin en önemli özelliklerinden bir başkası da tek ve yekpare bir kadınlıktan bahsetmenin aslında kadınları yok saymak anlamına geldiğinin farkında olması ve farklı kadınların farklı kurtuluş yolları olabileceğini baştan kabul etmesidir. Bu kabulden de anlaşılacağı üzere, farklı akademik feminizm alanlarının ortak kesiti bütün bilgi türlerinin tarafsız değil taraflı –yani politik-olduğu gerçeğinden hareketle, kendi taraflılık alanlarını tanımlayan ve tartışmaya açan 'eleştirel epistemoloji' içine baştan kendini konumlandırıyor olmasıdır.

Akademik feminizmin 'ezilme'ye duyarlı kuram ve yöntem geliştirme çabası onu kadın çalışmaları alanının dışına taşımıştır. Doğrudan kadınlarla ilgili olmasa bile, cinsiyet temelli diğer iktidar örüntüleri başta olmak üzere her tür ayrımcılık, dışlama, susturma ve yok sayma stratejilerini anlama ve çözümlenmede feminist eleştirinin getirdiği olanaklar sosyal bilimlerin birçok alanında önemli değişim dinamikleri yarattı. Toplumsal cinsiyetin, toplumsallığı anlamada önemli bir analitik kategori haline gelmesi ve sınıfsal, etnik, bölgesel, dinsel özelliklerin sahip olduğu 'açıklayıcı değişken' sıfatına kavuşması yakın dönemlerde sosyal bilimlerde gözlenen en çarpıcı değişimlerden biridir. Kadın çalışmaları alanından çıkan bu eleştirel enerji toplumsal cinsiyet (gender) araştırmaları, etnik çalışmalar, kültürel çalışmalar gibi akademi'nin yeni alanlarını büyük ölçüde etkilemiş görünüyor. Bugün gelinen noktada tartışılan şey⁴ ise kadın çalışmaları alanı ile ondan etkilenen diğer eleştirel alanlar arasındaki

⁴ Kadın çalışmaları alanı ile diğer eleştirel alanlar arasındaki ilişkiler üzerine ilginç tartışma örnekleri için bkn: Evans, 1991; Yez, 1997.

ilişkinin nasıl olacağı- hatta kadın çalışmalarının diğer alanlar tarafından ikincilleştirilme olasılığının ne ölçüde gerçek olduğudur.

Akademik feminizm: Sokaktan sınıfa, eylemden kurama mı?

Anlaşılacağı üzere, akademik feminizm kendini baştan itibaren politik bir duruş/tercih olarak ortaya koymaktadır ve bunu da politik tercihler karşısında yansız ve nesnel kalılabileceği iddiasının yaygın kabul gördüğü Akademi içinden yapma iddiasındadır. Bu kadar 'radikal' denebilecek bir kimlik ile akademinin soğukkanlı iktidar dehlizleri nasıl dolaşılacaktır? Her şeyden önce şunu hatırlatmak isterim ki, akademik feminizmin kendini tanımlama sürecinde ortaya çıkan bir akademik alan olarak 'Kadın Çalışmaları'nın ilk 'sahip'leri çoğunlukla, feminist hareketten gelen aktivist kadınların akademisyen olmasıyla ortaya çıkan bir öncü kuşaktı. Bu öncü/kurucu kuşağın ilk başlarda üniversitede verdikleri dersler ise çoğu zaman kredisiz, herkesin katılımına açık, esnek biçimli dersler, atölyeler ve kurslar şeklinde ortaya çıkmıştı. Bu öncü kuşak kendilerini 'uçuk', 'fantazi', 'moda akım', 'disiplin dışı', 'sert ve vahşi' gibi sıfatlarla niteleyenlere çok aldırmandan yol aldılar. Kısacası, kadın çalışmalarının başlangıcında feminist kadın hareketi ile doğrudan ilişkili feminist kurucuların olması tesadüfi değildi. 1970'li yılların sonlarında feminist hareket, politik mücadele alanını sokaktan iktidar odaklarına doğru genişletti; devleti ve siyasal partiler gibi kurumlaşmış, yapılaşmış alanlardaki iktidar ilişkilerini değiştirme talebi üniversiteyi de içine aldı. Feminist hareketin gereksinimi, kadınları ezen iktidar ilişkilerini açıklayacak kuramların gelişmesi ve bunu gerçekleştirecek yöntemlere kafa yormaktı. Yani, 1960'ların sonlarından itibaren sokaklarda radikal siyasetin değişik biçimlerini sergileyen feministler hayatı değiştirmek için gereksindikleri bilgi alanını tanımlamaya çalışıyorlar ve akademiye de bu amaçla yerleşmeyi amaçlıyorlardı.

Burada belirtmek gerekir ki, feminizmin akademiye girişi sadece feministlerin Akademi'ye girişi anlamına gelmiyordu. Üniversitenin idari bir birimi haline gelen kadın çalışmaları alanı, kendi içine alacağı akademik faaliyetleri tanımlarken, bazı yerlerde, yukarıdaki tazda bir feministlik kriteri aranmamış ve kadınlarla ilgili her tür çalışmayı aynı çatı altında toplama eğilimi göstermiştir. Öyleyse açıktır ki, Akademi'de feminist olan ve olmayan kadın çalışmaları gibi bir farklılığın yarattığı sonuçlar tartışılması gerekenler arasındadır. Akademiye feminist çalışma yapmanın kriterleri üzerine tartışmalar dünyada çok yaygın ve yoğun olarak sürmekle birlikte, bu tartışmaların zenginliğine gölge düşürmeyecek bir tanımın çok açık ve net olarak yapılabileceğini düşünüyorum. Feminizmin akademideki amacı kadınları, hakkında bilgi üretilen bir bilimsel 'nesne' konumundan çıkarmak ve kendisi için gereken bilgiyi kendisi üretip tanımlayan 'özne' konumuna getirmektir. Bu amaç üzerinde birleşmekle birlikte bunun nasıl gerçekleşeceği asıl tartışma alanıdır.

Burada akademik feminizmin gelişimi ile ilgili özgünlükler konuşulurken, Akademi'nin bu radikalizmi kabullenişine ve içermeye çalışmasına ilişkin farklı deneyimlerin varlığına dikkat

çekmek isterim. Akademi, en 'sofistike' iktidar alanlarından biri olarak, kadın çalışmaları alanı ile ilişki sürecinde değişik coğrafyalarda değişik iktidar çatışmaları ve eklemlenmeleri yaşadı. Kadın çalışmaları, bir yandan, marjinal, önemsiz, dahası fantazi hatta 'magazin işler' olarak algılandı ve görmezden gelindi; ciddi akademik faaliyetlerin serin sularına sokulmadı. Geçmişte bazı 'başarısız', 'hırslı' ya da 'işe yaramaz' görülen kadın akademisyenler buraya 'gönderildi'; ya da, üniversitede erkekler arasındaki yoğun rekabet stresinden kaçan kadın akademisyenlerin sığınma yeri bile oldu. Öte yandan, bu alanda ortaya çıkan bazı 'akademik starlar' ve 'feminist prensesler' ile işbirliği ve uyumlu ilişkiler geliştirilen üniversitelerde 'vitrin' parlak oldu; ama alanın geri kalanı, çoğu zaman, yokmuş gibi davranıldı. Kısacası, ne Akademi, feminist akademisyenleri kolayca kabullendi; ne de feministler akademi içinde olanları eleştirisiz ve sorgusuz kabullendiler. Feminizm ile akademi arasındaki bu tarihi birleşme sürecinin çeşitli mutlu ve mutsuz hikayeleri bölgelere, üniversite yapılarına ve feminizm türlerine göre çeşitlilik gösterdi⁵. Bu yazı da, bu hikayelerin Türkiye'de yaşanan versiyonları hakkındaki düşünceleri içeriyor.

Akademik feminizmin tarihsel bağlamı I: Klasik disiplinlere bir alt alan olarak kadın çalışmalarının gelişimi

Türkiye'de kadın çalışmaları alanının akademik disiplinler içinde bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışı 1970'lerde gerçekleşmiştir. Kendi uzmanlık alanlarında kadınların sorunlarıyla ilgilenmeye başlayan 'öncü' denebilecek kadın akademisyen kuşağının yaptıkları çalışmalarla bu dönem boyunca beslenen kadın çalışmaları, klasik sosyal bilim disiplinleri içinde birer alt alan olarak tanımlanabilecek bir konuma geldi. Daha doğrusu, klasik disiplinler içinde yeni bir eğitim ve araştırma konusu olarak, mevcut disiplinler ayrımına paralel bir gelişim oluştu; 'aile ve kadın', 'hukuk ve kadın', 'siyaset ve kadın', 'devlet ve kadın', 'işgücü ve kadın' tipi temalanan⁶ bir çalışma alanları ve 'konu'lar bileşimi haline geldi.

Bu 'kurucu dönem' bence bir tür kendiliğinden ve zorunlu bir aşama olarak yaşandı ve kendinden sonra gelen çalışmaları besleyecek çok zengin bir bilgi birikimi sağladı⁷. Gerçekleşen şey, klasik sosyal bilimler kavramalarının öncelikle kadınların yaşam deneyimlerini içerecek biçimde yeniden tanımlanması olmuştur. Örneğin sosyal rol kavramı

⁵ Bu hikayelerden bazıları için bk; **Feminist Studies** Vol.24, No.2 (Summer, 1998) ve Vol.27. No.2 (Summer, 2001) sayıları.

⁶ Kadın çalışmaları alanının bu tür başlıklandırılması hala egemen bir form olarak varlığını sürdürüyor. Bunu mevcut ders programlarında yer alan ders adlarından ya da yayın dünyasında bu alanda yayınlanan kitapların başlıklarından çıkarmak olanaklıdır.

⁷ Bu dönemin bakış açısını en kusursuz temsil eden ve bir tür köşetaşı niteliği taşıyan veriler için, bu öncü kuşağın en önemli isimlerinden Nermin Hoca'nın derlediği (Prof. Dr. Nermin Abadan Unat, **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1979) kitaba ve burada yazıları yer alan araştırmacıların çalışmalarına bakılabilir.

cinsiyete dayalı rol kavramını beslemiş, işbölümü kavramı cinsiyete dayalı işbölümü kavramının kullanımını kolaylaştırmıştır⁸.

Bu kuşağın, alanı sessizce ikinci kuşağa bıraktığı 1980'li yılların sonlarında ise yükselen feminist hareketin politik bakışının ve epistemolojik eleştirisinin önemli bir odak noktası oluşturduğunu ve mevcut durumu eleştirmeye başladığını görüyoruz. Üniversitede feminizmin olanaklı olup olamayacağı tartışması yoğun olarak bu noktadan sonra başlamıştır. İkinci dönem olarak nitelenebilecek bu dönemde üniversitede kadın çalışmaları alanı yeni idari ve hukuki boyutlar kazanmıştır. Lisans ve lisans üstü eğitiminin klasik dersleri içinde kadın sorunlarını anlatmanın yanısıra, doğrudan kadın ve toplumsal cinsiyetle ilgili dersler programlarda görünmeye bu dönemde başladı. Feminist kuramsal eleştiri giderek görünürleşti ve kuramsal temeldeki eğitimin 'prestij' düzeylerine tırmanmaya başladı.

Dönemin özelliği sadece kadın çalışmaları alanında yüksek lisans programlarının oluşumu değildi; araştırma merkezleri ve kadınların yazılarını derleyen kütüphane⁹ gibi özgün kurumlar ile geniş bir yelpazeye yayılan faaliyet alanları ortaya çıktı. Bu yüksek lisans programları fakülteler içindeki bir klasik disipline bağlı olarak değil, 'disiplinlerarası bilim dalı' tanımı ile sosyal bilimler alanındaki lisans üstü eğitimleri düzenleyen enstitülere bağlı olarak kuruldu¹⁰.

Akademik feminizmin epistemolojik hayali: Disiplinlerarasılık

Kadın Çalışmaları alanında iki kuşak ve iki farklı yaklaşımdan bahsederken bunların dönemler ve gruplar olarak ayrıştığı gibi bir yorumda bulunmak istemiyorum. İlk kuşağın üniversite içinde açtığı kürsüler onların yerine gelenlerce devam ettirildi ve geliştirildi. Bu gelişme de disiplinler alanlardan daha *çok-disiplinli*, *disiplinler-üstü* veya *disiplinlerarası* denen araştırma anlayışına doğru bir gelişme oldu. Bu iki yaklaşımın birbirini red etme değil, bir tür genişleyip 'aşma' niteliği taşıdığını düşünüyorum. Daha doğrusu, karşılıklı bir besleme, olmazsa olmaz bir birlikte yaşama söz konusu.

⁸ Bu konuda analitik bir değerlendirme için bkn: Prof. Dr. Nükhet Sirman, "Kadın Çalışmalarından Toplumsal Cinsiyete", **Üniversitede Kadın Çalışmaları-I** toplantısındaki konuşma, 23/25 Ocak 2003, Ankara.

⁹ Türkiye'de şu anda sadece dört üniversitede SBE'ye bağlı kadın çalışmaları anabilim dalları aracılığıyla yüksek lisans programları yürütülmektedir. 1990'da İstanbul Üniversitesi, 1994'de ODTÜ, 1995'de Ankara Üniversitesi ve 1999'da Ege Üniversitesi yüksek lisans programlarına başlamıştır. Bunlardan sadece ODTÜ'de aynı zamanda kadın araştırmaları merkezi yoktur. Bu yapılanmalar içinde araştırma merkezi ile yüksek lisans programının çok iç içe çalıştığı tek model Ankara Üniversitesidir. Diğerleri bu iki yapılanma arasında farklı mesafelere sahiptir. Şu anda 13 üniversitede kadın araştırmaları merkezi mevcuttur, ama bunların önemli bir kısmının hiçbir faaliyeti görülmemektedir.

¹⁰ YÖK'ün idari düzenlemeleri ile Kadın Çalışmaları alanı fakülteler içine değil, lisansüstü eğitim ve araştırmaları düzenleyen Enstitü düzeyinde kurulan Anabilim Dalı içine yerleştirilmiştir. Bu bilim dalları içinde yüksek lisans ya da doktora programları açılabilen ve araştırma görevlisi olarak akademik kadro istihdam edilebilmektedir. Fakat henüz Türkiye'de Kadın Çalışmaları alanında doktora programı yoktur. Yakın zamanlarda yapılan bir başka düzenleme ile, kadın çalışmaları alanı doçentlik için başvurulabilecek akademik dallar arasında sayılmıştır. Yani, kadın çalışmaları alanı akademik kariyer açısından, bir başka disiplinin alt-alanı konumu ile bağımsız bir akademik alan olarak algılanma alanında bir noktada gidip gelen akademik meşruiyete kavuşmuştur.

Açıktır ki *disiplinlerarasılık* kavramının akademik feminizm için özel ve politik bir önemi vardır. Akademik feminizmin kendini disiplinlerarası bir alan olarak tanımlaması, klasik disiplinler içinde, onların kavramsal ve metodolojik araçlarını kullanarak yapılan çalışmaları yanlış, gereksiz ya da çarpık kılmaz; akademik feminizmin bunun ötesinde bir amaç ile disiplinlerarası bir alan kurma iddiası vardır. Disiplinlerarası olma iddiası, bir tek disiplin içinde kalmayı reddetme, bilginin parçalanıp ayrılarak ayrı ayrı kompartmanlara sokulmasına karşı çıkarak daha bütüncül bir bilgi olabileceğini göstermeye çalışmak anlamına geliyor. Yani, disiplinlerarasılık epistemolojik bir tercihtir; toplumsallığın parçalanamaz bütünselliğine gönderme yapar ve feminizmin temel bir iddiası olan- toplumsal cinsiyetin, toplumsal olguların kurucu ve anlamlandırıcı temel faktörlerden biri olduğu iddiasına dayanır. Diğer deyişle, toplumsallık denen alan cinsiyete dayalı ilişkiler tarafından baştan başa yeniden ve yeniden kurulur; bunun dışında, cinsiyetlendirilmiş -eril/dişil dikotomisi ile iktidar-sız-landırılmış olmayan bir alan yoktur. Dolayısıyla, sosyal bilimlerin bütün disiplinleri kendi kavram ve yöntemine dair araçlarını bu gözlükten bakarak yeniden ve yeniden test etmeli ve toplumsallığı, baştan sona cinsiyetlendirilmiş bir kurgu olarak –baştan sona sınıflara ayrıştırılmış bir kurgu olduğu gibi- yeniden kavramayı denemelidirler.

Akademik feminizmin bu iddiası klasik disiplinler altında yapılan kadın çalışmalarını yanlış veya gereksiz değil ama yetersiz bulur; çünkü yapılması gereken, bütün sosyal bilimler alanını baştan sona katetmek ve yeniden yorumlamaktır. Bu nedenle de artık hiçbir sosyal bilimci “ben toplumsal cinsiyet kategorisi ile ilgilenmiyorum” diyemez; tersine, artık “ben sınıfsal farkları dikkate almıyorum” demenin sosyal bilimciler açısından bir değeri olmadığı gibi- çünkü o zaman eksik bir analiz yapıyor demektir- ‘cinsiyetlenmiş toplumsallık’ diyebileceğimiz gerçekliği de dikkate almadan yapılan analizin en azından ‘eksik’ olma eleştirisi ile karşılaşması, açıklayıcı gücünün zayıflığı ve değersizliği söz konusudur.

Disiplinlerarasılık, bir epistemolojik bakış olarak, kadınlarla ilgili birçok görünmezi görünür kılma olanağı sunmaktadır. Modern düşüncenin aile-toplum, gündelik yaşam-siyasal alan ya da özel yaşam-kamusal alan olarak parçaladığı toplumsallık, aslında klasik disiplinler bölünmelere de tekabül eder. Bu durum, kadınların yaşamı söz konusu olduğunda, örneğin kadın emeğinin niteliğini araştırıyorsak ciddi sorunlar yaratır. Kadın emeği deyince eğer sadece ücretli çalışmayı, ya da gelir getirici ekonomik bir faaliyette bulunmayı anlıyorsak ekonomi disiplini içinde kadın emeği ile uğraşabiliriz. Oysa ki kadın emeğinin en önemli türü eviçinde yapılan karşılıksız/ücretsiz çalışmadır ve eviçi, piyasanın, kamusal alanın dışında tanımlandığından ekonomi disiplininin sınırlarından çıkıp sosyoloji disiplininin sınırlarına girer. Bu kadarla kalmaz; kadının ücretsiz emeğini örgütlemeye kullanılan evlilik, bekaret, doğurganlık gibi cinsiyet odaklı ilişkilerin neden tek taraflı iktidar ilişkileri olarak işlediğini anlamak için hukuk ve siyaset disiplinlerinin alanlarına girip analiz yapmanız gerekir. Yani, kısacası, kadınlar söz konusu olduğunda birçok temel toplumsal ilişkinin nasıl işlediğini

anlamak için klasik disiplinler ayrımları yetersiz, hatta engelleyici hale gelir ve örneğin kadın emeği gibi bir konuyu bütün olarak inceleme olanağınız ortadan kalkar. Sürekli bir akademik disiplinin sınırından çıkıp ötekine girmek ve tekrar bir başkasına doğru hareket etmek zorundasınızdır.

Kadın çalışmaları açısından disiplinlerarasılığın önemini göstermek için bir diğer örneği insan hakları kavramı üzerinden verebiliriz. İnsan hakları kavramı bireylerin temel haklarının devlet tarafından ihlal edilmesi karşısında geliştirilmiş bir kavramdır; beden, kişisel yaşam alanının, düşüncenin dokunulmazlığı ve kişinin emeğine karşılıksız el koyamama gibi ilkeleri içerir. Devlet ve bireyler arasındaki ilişkilerde insan hakları kavramının temel oluşturduğu normların korunması esastır ve bu alanın bilgisi hukuk ve siyaset bilimi disiplinleri çerçevesinde ele alınır. Oysa, kadınların temel sorun alanlarından biri olan aile içindeki şiddet ilişkileri üzerine bir araştırma yaparken bu alanın hem hukuk hem de siyaset bilimi tarafından insan hakları kavramı çerçevesinde hak ihlalleri alanı içinde görülmediğini farkedersiniz. Evlilik, özel hukuk çerçevesinde karşılıklı 'rıza'ya dayalı bir anlaşma olduğundan 'kamu' tanımı ve dolayısıyla 'siyasal düzenleme' dışında kalır ve 'hak' kavramı ile tartışılmaz bir alan haline gelir. Yani, bütün dünyada en yaygın cinsiyet temelli iktidar mekanizması olan aile içi/cinsiyet temelli şiddet, uzun süre, sadece psikolojinin 'davranış bozuklukları' gibi bir alanına hapsedilmiş ve 'görünmez' nitelikteki cinsiyete dayalı toplumsal olgulardan biri olarak varlığını sürdürmüştür. Kadınların da cinsiyet temelli insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları gerçeği, hukuk, siyaset bilimi, sosyoloji ve psikoloji alanlarını sorgulayan disiplinlerarası feminist çalışmaların ısrarlı çabalarının ortaya çıkışı ile tanımlanabilir, araştırılabilir ve çözümlenebilir hale gelmiştir.

Bu kadar büyük bir iddia ile ortaya çıkıldığında, bu disiplinlerarasılığın nasıl gerçekleştirilebileceği üzerine ciddi önerilere ve deneyimlere sahip olmak gerekmez mi? türü bir soruya verilecek kapsamlı yanıtlar olabilir. Her şeyden önce bu iddia, her bir disiplin içinde/altında geliştirilmiş olan bilginin birbirine eklenmesi ve birlikte ele alınması çabasını aşan bir çalışmayı gerektirir. Bu tür alan bilgileri her bir disiplinin kendine özgü kavramsal çerçevesi ve araştırma yöntemi ile elde edilmiş bilgidir. Dolayısıyla, epistemolojik açıdan birbirleriyle çelişen bilgiler sanki aynı tür bilgilermiş gibi yan yana getirilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Disiplinlerarasılık kendine özgü araştırma soruları, kavram setleri, metodolojiler ve dahası epistemolojik bir tanım gerektiren bir alan olarak tartışılmaya başlanmıştır. Farklı disiplinler içinde eğitilmiş akademisyenlerin bir araya gelip bir araştırma ekibi oluşturması ile disiplinlerarasılığın gerçekleşmeyeceği ortadadır.

Disiplinlerarasılık bugün, büyük ölçüde, kendi disiplinler alanlarında çalışan feminist akademisyenlerin feminist epistemolojiyi kullanarak-yani politik bir rehber eşliğinde-öteki disiplin alanlarına zaman zaman seyahatler yaparak geliştirdikleri yeni tür bir bilgi şeklinde

ortaya çıkıyor¹¹. Böylece, yukarıda, kadın emeği ve kadının insan hakları konularında verdiğim örneklerde olduğu gibi, bir disiplinin sınırları aşılarak, diğer disiplinler alanlarda geliştirilmiş, kadınlar ve cinsiyetlendirilmiş toplumsal ilişkiler ile ilgili bilgiler arasında yeni sentezler ortaya çıkıyor. Bu durum, bütün disiplinler alanlara uygulanabilir kavram ve yöntemlerin geliştirilebilirliği anlamına da geliyor. Toplumsal cinsiyet kavramı buna tipik bir örnektir. Bu tartışmalar içinde, farklı disiplinlerden gelen bilgilerin basit toplamlardan ve yan yana getirmelerden farklı olarak yeni sentezler yaratabilmesi için, disiplinlerarası alanın epistemolojik konumunun ve metodolojik kavrayışının netleşmesi gereği üzerine ilginç tartışmalar da var¹². Dahası, yapılanların disiplinler dışına kaymak, hatta sosyal bilimlerin disiplinler yapısını yok etmek anlamına geleceği iddiaları da bu tartışmaların içinde. Feminist araştırmacıların disiplinler arasında aşırı yoğunlaşan seyahatleri, zaman zaman içiçe geçerek bütünleşen yeni araştırma alanlarının ortaya çıkışı bu alanın gelecekteki gelişme kapasitesini sergiliyor.

Akademik feminizmin özellikle 1990'lardan sonraki disiplinlerarası gelişimi bence ayrı bir disiplin olma yolunda ilerlemeye de çok benziyor. Kendi iç iletişimine yönelik özgün bir terminoloji geliştirmek, temel araştırma sorularına sahip olup bunu yaygın bir alanda paylaşan akademik kadrolara sahip olmak, üniversitede ayrı idari bölüm ve programlar içinde örgütlenmek, akademisyenler arası ilişki ve tartışmaları düzenleyici özgün örgütlenme sayısının artışı ve en önemlisi alanın geçmişi, bugünü ve geleceğini tanımlayan bir kimlik oluşturma kapasitesi gibi disiplin oluşturucu kriterler¹³ açısından bakıldığında böyle bir yoruma kolaylıkla gidilebilir. Hele, diğer disiplin alanlarından iyice kopmuş ve kendine özgü bir derinleşme eğilimi gösteren feminist kuram ve metodoloji tartışmalarını ve yorum stratejileri alanındaki gelişmeleri dikkate aldığımızda bu kanı iyice pekişebilir.

Türkiye'de kadın çalışmaları alanına bakıldığında, klasik sosyal bilimler disiplinlerinin sınırlarını aşmak için başarılı adımların burada da atıldığını söylemek mümkün. Örneğin, artık Türkiye tarihini yorumlarken, bu tarihe baştan sona cinsiyetlendirilmiş bir süreç olarak bakmaya çalışan bir göze sahibiz. Türk modernleşmesini betimleyen temel siyasal pratiklerin 'modern Türk kadını' ve 'modern Türk ailesi' yaratmak adına düzenleyici bir iktidarı nasıl olanaklı kıldığını biliyoruz. Modern Türk toplumunu kurmak için eğitim, yargı, siyasal temsil, dini ibadet gibi toplumsal alanları düzenleyen kamusal alanın, aynı zamanda 'modern kadın' ve 'modern aile' yaratma süreci olarak nasıl yapılandırıldığını çözümlenmeye yönelik tartışmalar bu alanda ilginç örnekler oluşturuyor. Türk modernleşmesine özgünlüğünü veren devlet-din çatışması sürecini izlerken 'devletin laikleşmesi' ya da 'dinin moderleşmesi' denen süreçlerin

¹¹ Disiplinlerarasılık tartışmalarının gelişimi ve sorunları için bkn: Friedman, 1998, 2001; Finker ve Rosner, 2001; Buker, 2003; Allen ve Kitch, 1998; Najmabadi, 1997.

¹² Bu tartışma örnekleri için bkn: Wiegman, 2001, 2002; Dölling ve Hark, 2000; Patai, 2001; Brown, 1997.

¹³ Böyle bir tartışma için bkn: Buker, 2003, s.74.

bir tür toplumun (yeniden) cinsiyetlendirilmesi olarak yaşanmasını ve hala da yaşanıyor olduğunu anlamanın çok öğretici olduğu ortada¹⁴.

Türkiye’de toplumsal gelişme Batılılaşma olarak; “uygar Batı’nın bilimini ve tekniğini almak, kültürde/medeniyette yerli olmak” diye tanımlanıyor. Burada adı geçen ‘yerli’ kültürü temsil eden öğelerin çoğunlukla kadınların yaşam tercihleri ve ‘aile’ye ilişkin düzenlemeleri ile ilgili olduğunu geçen bütün zamanlar içinde açıkca görüyoruz. Kadınların ne giyeceği, nereye gideceği, kiminle evleneceği ve kaç çocuk doğuracağı, erkeklere nasıl davranacağı gibi konular aslında bu ‘yerli kültür’ tanımının özünü oluşturuyor. Yani, Batı karşısında muhafaza edilmesi gereken değerleri sembolize eden ‘gelenek’ ve ‘töre’, kadınların evlilik ve cinsellik yaşamları ile özdeşleştirilebiliyor ve bu alanın ‘normu’ Batılılaşma tanımının dışında tutulabiliyor. Bu durum, çok gelişmiş bir cinsiyet rejimi olarak Türk modernleşme anlayışının, yıllarca, kadınların yaşam alanlarını toplumsal gelişme/kalkınma tartışmalarının dışında tutmayı nasıl becerdiğini gösteriyor. Türkiye’de modernleşme sürecinin kadınları ‘dinin değerlerini sembolize etmek’ ile ‘laik devletin/ulusun modernliğini sembolize etmek’ arasında, dinin ve laik devletin ‘vitri’ne sıkıştıran cinsiyet rejimini analiz etmek için klasik sosyal bilim kavramları yetmiyor; kadın çalışmaları alanının oluşturduğu tartışmalar ve toplumsal cinsiyet kavramının sunduğu çözümlene çerçevesi kadınların yaşadığı ‘kuşatma/kapatma’ halini yorumlama olanağını ancak bugünlerde sunabiliyor.

Modernleşme politikalarının içerdiği bu cinsiyet rejimi sayesinde araçsallaştırılan kadın kimlikleri aracılığıyla din, aile, gelenek gibi alanlar yeniden erkeklerin üstünlüklerini üretecek şekilde düzenleniyor. Türk modernleşmesinin bu cinsiyetlendirilmiş halinin tanımladığı ‘modern aile’ tanımı ise kadınların eğitilmiş, bilgili ama fedakar ve ikincil konumunu pekiştiriyor. Bu cinsiyet rejiminin normalleştirdiği kadın-erkek ilişkisi başta ‘ordu’ olmak üzere bütün modern kurumlarda –özellikle de siyasal partilerde- ‘başkanın başı açık karısı’ olarak sergileniyor. ‘Modern Türk kadını’ nın her zaman vitrinde duran hareketsiz ve sessiz imgesi böylece kalıcılaşıyor. Türkiye’de Batı bilimi ile ‘yerli kültür’ümüz arasındaki gerekli görülen sentezin gerçekleşmesini doğrudan laiklik ve din ile ilişkilendiren cinsiyetlendirme rejimleri olmasa, modern iktidar stratejilerinin bugünkü işlerliği acaba nasıl gerçekleşebilirdi? sorusuna bir yanıt bulmak ise doğrusu zor görünüyor.

Akademik feminizmin tarihsel bağlamı II: Modernleşmeci paradigma vs. feminist paradigma

1990’ların başlarında, kadın çalışmaları araştırma merkezleri, anabilim dalları ve yüksek lisans programları kurulur, feminist eleştiri sosyal bilimlerin gündelik pratiği içine girerken- yani

¹⁴ Türk modernleşmesinin cinsiyeti üzerine son zamanlarda yayınlanan tarih kitaplarının hemen hepsinde bir tane de olsa bir çalışmanın yer aldığını görmek çok sevindirici. Bu alanda Ayşe Durakbaşı, Nükhet Sirman, Ayşegül Yaraman ve Fatmagül Berktaş gibi akademisyenlerin çalışmaları örnek verilebilir. Ayrıca, Tarih Vakfı’nın yayınladığı **75. Yılda Kadınlar ve Erkekler** (der. A. Berktaş Hacimirzaoğlu, İstanbul, 1998) derlemesini de bir ilk olarak anmak gerekli.

üniversitede feminizmin yeni aşaması oluşurken- bu sürecin Türkiye'nin gündemindeki başka bir süreç ile eklemlendiği görüldü. Din ile devletin ezeli siyasi çatışmasının kadınların yaşam tarzları üzerinden devam eden biçimi yeni bir döneme giriyordu; şeriatçılık ile mücadele eden laikçi güçler üniversite mekanlarında yeni bir savaşa tutuştular. "Kadınların başını açarak mı kapatarak mı okutalım " tartışması üniversitenin birçok birimini laiklik ya da şeriat ikilemi içinde tavır almaya zorladı. Bu bağlamda üniversitelerdeki İslamcı yükselişe karşı, kadınların laikliği desteklemek faaliyetleri önemli olmaya başladı. Din ve kadın üzerine araştırmalar yapılmaya başlandı; kadın haklarını daha iyi savunacak araçların geliştirilmesine destek verildi. Bu durum, üniversitede kadın çalışmaları alanının olağandan daha popüler hale gelmesine, 'aktivite' sayısının ve alanlarının hızla artmasına yol açtı¹⁵.

Bu döneme kadar üniversitede mevcut kadın çalışmaları alanının kurucu paradigması kadınların erkeklerle eşit haklara sahip vatandaşlar haline gelmesini savunan bir tür modernleşmeci bakış açısı idi. Bunun daha radikal, liberal veya muhafazakar versiyonları olmakla birlikte, ortaklık 'kadınların gelişmesi'ne yapılan vurgu üzerinden bütün 'modern' talepleri kucaklıyordu ve dönemin egemen feminizm anlayışıyla çok önemli farklar taşıyordu. 1980'lerin feministleri bu paradigmanın ürünü son kuşaktı ve aynı zamanda 1960 ve 70'lerin sol politikasının da 'mutsuz kaçakları' idiler. 1990'larda modernleşmeci paradigmayı basitçe laiklik ile özdeşleştiren ve bunu da kadınların başını açma/kapama savaşına endeksleyen vülger ve şekilci modernlik politikasının ortaya çıkışı bu uyumun temellerini büyük ölçüde sarstı. Laikçilik ve İslamcılık arasındaki tartışma kadınları siyasal tartışmaların etkin 'enstrumanlar'ı haline yeniden getiren bir gündeme dönüştü. Öte yandan, aynı dönemde sokaktan kapalı alanlara doğru çekilme eğilimi gösteren feminist hareket de üniversite içinde kendine yaşam alanı arıyordu. 1960'ların 'gelişmeci' modernleşme anlayışı üzerinde kurulmuş siyasal ittifakı feministler ile modernistlerin üniversitede kadın çalışmaları alanında birarada yaşamalarını olanaklı kılıyordu. Kısacası, üniversitede yeni bir oluşum olarak kadın çalışmaları alanının canlanmasına olanak tanıyan siyasal gelişmeler üniversite dışından iki farklı kaynaktan besleniyordu: laiklik savunusuna yönelen modernist kadınlar ve feminist hareketin erkek egemenliğine yönelttiği eleştirelliğin entellektüel arayışı peşindeki feminist kadınlar.

Üniversitede kadın çalışmaları alanında bir araya gelen ve o güne kadar modernlik ortak kesitinde politik olarak içiçe yaşayan bu iki farklı anlayış, 1990'ların sonlarına doğru, büyük ölçüde akademik bakış farkları nedeniyle birbirinden mesafelenmeye başladılar. Modernleşmeci kadın çalışmaları, araştırma sorularını kadınların düşük okullaşma nedenleri, ücretli çalışmayı engelleyen etkenler, dinin tahakkümü, çok karılılık, çok çocuk doğurma, boşanma eğiliminde artış, gelenek ve törenin baskısı gibi konular etrafında kuruyordu.

¹⁵Bu popülerleşmenin ilginç bir örneği, YÖK'ün tavsiye kararı ile bazı üniversitelerde kadın çalışmaları araştırma merkezlerinin kurulması oldu. Bu merkezlerin bir kısmı gerçekten de kendini geliştirme çabası içine girerken bir kısmı da, 'rektörün karısı'nın ya da en güvendiği kadın akademisyenin başkanlığında

Kadınların sorunlarını tartışmak ve anlamak için sunulan kuramsal ve metodolojik çerçeve geleneksellik-modernleşme ikilemi içinde ifade ediliyordu: kırsal kadın/kentli kadın, imam nikahı/ resmi nikah, görücü usulü evlenmek/ eşini kendi seçmek, az çocuk doğurmak/çok çocuk doğurmak, çalışmak/evde oturmak gibi ikilemler kadınların yaşam döngüleri ve risk alanları hakkındaki araştırma çerçevesini oluşturuyordu. Bu çerçeve, kadınların sorunları hakkında çok kapsamlı bilgiler elde etmemize olanak sağlamakla birlikte, erkek egemenliğini bir bütün olarak anlamak için çok az yardımcı oluyordu. Özellikle de, laik, Batıcı zihniyet içindeki erkek egemenliğini besleyen öğeleri eleştirel gözle ortaya çıkarmayı olanaksız kılıyordu. Tersine, eğitilmiş, kocasına aşık olup evlenmiş, çalışıp para kazanan, tek çocuklu, kentte yaşayan kadınların zaman zaman bütün bunlara sahip olmayan kadınlar kadar güçsüz olabildiğine dair saptamalar bu dönemde tartışılmaya başlanmıştı. Bu tür kadınlar hastalık, boşanma, dulluk, yaşlılık, aile içi şiddet gibi risklerle karşılaştıklarında hiçbir toplumsal/kurumsal destek alamadıkları için, geleneksel toplumsal ağlar içinde yaşayan kadınlara oranla zaman zaman daha güvensiz ve güçsüz olabiliyorlardı. Bu nokta zaten feminizmin ortaya çıkış koşullarını, destek alanını oluşturuyordu ve neden kent kökenli bir siyasal hareket olduğunu açıklıyordu. Kısacası, modernleşmeci paradigma kadınların modernleşme kriterlerine uygun fırsatları yakaladıkları halde neden hala eşit ve özgür bireyler olamadıklarını açıklamaya yetmiyordu. Bunu açıklayabilmek için aileyi, evliliği, piyasayı, devleti erilliğin egemenliği ile ilişkilendiren bir kuramsal çerçeve gerekliydi. Bu durum, feminist tartışmalar içinde geliştirilmeye çalışılan perspektifi gerekli ve dahası popüler kılmaya başladı. Böylece, kadın çalışmaları alanındaki tartışmalar 1990'ların sonundan itibaren 'eksik modernleşme' sorunlarından modernleşmenin eril içeriğini keşfe doğru kaydı.

Akademik feminizmin tarihsel bağlamı III: Üniversitenin krizi ve kadın hareketi ile yakın ilişki

Akademik feminizmin başarılı olduğu ülkelerde, bu başarının üniversite içindeki eleştirel bilim anlayışından gelen destekle ilişkili olduğunu biliyoruz. Bu nedenle, akademik feminizmin üniversiteye taşıyacağı yenilenme, dönüp bütün her şeye yeni baştan bakma ve tartışma dışı kalacak hiçbir 'kutsal' alan bırakmamaya dayalı radikalizminin gücü, üniversite içindeki eleştirelliğin gücüne çok paralel bir gelişim gösterme eğilimindedir.

Türkiye'de bu açıdan ters bir gelişim süreci yaşandığını söylemek olanaklıdır. Akademik feminizmin kendi eleştireliliğini üniversiteye taşıma süreci olan 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında, 12 Eylül döneminin etkilerinin üniversitelerde hala devam ettiği bir kriz dönemi söz konusudur. Militarizme yenilmiş bir üniversite kendi akademik güçlerine kuşkuyla bakmakta ve kendini yenileme gücüne güven duymamaktadır. Üstelik, bu süreçte yeni kurulan üniversitelerin varlığı bir güçlenme olarak değil, bir tür 'taşralaşma' olarak algılanmaktadır. Buna ek olarak, bilginin 'metalaşması'na yönelik özelleşme, piyasalaşma, parasallaşma gibi

'emir -komuta mantığı içinde 'vitrin süsü' olmaya devam ettiler- devlet eliyle 'laikçi feminizm'in bu kadarı doğrusu tahayyül dışıydı.

Akademi'nin klasik geleneklerine aykırı politikaların üniversiteye giriyor olması ile zaten güçsüz olan 'eleştirel gelenek' kendini tümünden yenilmiş ve güçsüzleşmiş hissetmeye başlamıştır. Türkiye'de eleştirel düşüncenin bu krizi ile üniversitenin krizi büyük ölçüde aynı süreç olarak yaşanmıştır. Bu süreçte, kendi eleştireliliğini üniversiteye taşımaya çalışan feminizm, dünyadaki başarılı örneklerinden farklı olarak, büyük ölçüde eleştirel düşüncenin akademideki desteğinden mahrum kalmıştır. Bu durum, feminist eleştirinin sosyal bilimler içinde etkili olma sınırlarını daraltmış, 'toplumsal eleştiri'nin önemli bir bileşeni haline gelmesini engellemiştir. Ama, öte yandan da bu durumun üniversitedeki erkek entellektüellerin olası 'ukalalık'larını engellediği; her şeye bir tür boşvermişlik ile seyretme halleri sayesinde, olası 'gerilimler'i ortadan kaldırdığı da söylenebilir.

Akademik feminizmin üniversitenin eleştirel geleneğinden kopan gelişiminin olumsuzluğunun etkileri ile 1990'ların ortalarından itibaren kadın hareketinden gelen olumlu etkiler aynı dönemde üstüste çakışmıştır. 90'ların sonundan itibaren ise, kadın hareketi ile akademik feminizmin kurduğu yakın ilişkinin yanısıra uluslararası kadın hareketinin yükselen ve Türkiye'yi de içine alan gelişim trendi de tarihsel bağlamı etkileyen faktörler olarak dikkate değer hale geliyor.

Kadın Çalışmaları'nın bir akademik alan olarak oluşumunun başlangıcındaki radikal ve feminist etki, yani kendisini kadınların 'sessiz ve gölgede kalmış yaşamları'nın bilimini yapma iddiası ile tanımlayışı, kadınların politik eylemlilikleri ile akademik feminizmi her zaman yakın ilişkiye zorlamıştır. Kadınların yaşamlarını değiştirmek için yaptıkları şeyler aslında akademik feminizmin araştırma alanını oluşturur. Akademik feminizmin epistemolojik olarak pozitivist-nesnelci ekolün dışında kalmaya ve susturulup bastırılmışların yaşam deneyimlerini anlamaya yönelik yöntem arayışı bunu besleyen temel kaynaktır. Feminist araştırmacılar hep sıradan kadınların yaşamlarını kaydetme, gözleme ve tartışma ile oluşturmaya çalıştıkları bilgi alanı ile kurucu bir özelliğe sahip olmuşlardır. Bu durum, akademideki feminist araştırmacılarla kadın hareketinin ve kadınları güçlendirmeyi amaçlayan feminist aktivistlerin yakın ilişkisini kolaylaştırmış ve bunun akademik çalışmayı besleyen önemli bir kaynak olarak tanımlamasına yol açmıştır. Feminist eylem ile akademik feminizmin bu ilişkisi kadın çalışmaları alanında verilen akademik eğitimi aynı zamanda bir politik eylem olarak tartışmaya sokar.

Türkiye'de kadın hareketi ile akademik feminizmin ilişkisine baktığımızda bunun yaygın olmayıp, bazı noktalarda yoğunlaştığını¹⁶, fakat etkileme gücünün çok yüksek olduğunu

¹⁶ Üniversite dışındaki feministler ile üniversite içindeki feministlerin ilişkisini olanaklı kılan epistemolojik ve politik temellerin varlığının yanı sıra, bu ilişkinin üniversite içindeki örgütlenme tarzıyla da güçlendirilebildiğini düşünüyorum. Anabilim Dalı'na bağlı yüksek lisans programları bu alanda çalışacaklara olanaklar sunarken, hemen yanibaşında programların uygulaması ile yakından ilişkili biçimde örgütlenmiş araştırma merkezlerinin varlığı şimdiye kadar gerçekleşen en olumlu model oldu. Araştırma merkezi üniversite dışındaki araştırma perspektifi ile bilgi birikimi oluşturmaya çalışırken aslında kadınların yaşam deneyimlerini biriktiriyor. Bu deneyimleri araştırmak ise kadınlararası yeni

söyleyebiliriz. Türkiye'nin hemen her yerindeki kadın örgütleri, girişimleri veya grupları mutlaka bir üniversitenin feminist akademisyenleri ile kalıcı bir ilişkiye sahiptir. Eğitim projeleri, örgütlenme destekleri, finansal kaynaklara ulaşmada rehberlik gibi birlikte çalışma deneyimlerinin yanısıra, politik talep oluşturmak için tartışma toplantıları ve kurultaylar düzenlemeye kadar giden çeşitlilik içeren bu ilişkilerin niteliği başlı başına bir araştırma alanı oluşturuyor. Son on yılda yoğunlaşan bu ilişkilerin izlerini sendikalarda, siyasi partilerin kadın kollarında, kadın derneklerinin ortak taleplerinde görmek olanaklı. Bir tür 'kadın aydınlanması' olarak da tanımlanabilecek bu durumun değişik formlar içerdiği görülüyor. Son derece hiyerarşik biçimde kurulan ilişkiler içinde ezilen kadınları 'kurtarma' operasyonu olarak yaşananlardan, bütün iktidar ilişkilerini dışlamaya çalışan radikal form arayışlarına kadar değişik biçimleri de bu deneyimler içinde bulmak olası.

Akademik feminizm ile kadınların yaşamlarını değiştirme siyaseti arasındaki bu ilişki birçok olumlu meyveler veriyor. Kadın hareketinin son on yıldır bu ilişkiler içinde yürüttüğü tartışmalar sayesinde kadınların somut taleplerini içeren canlı bir siyasal gündem oluşmuş durumda. Bu gündemin ilk sıralarında aile içi şiddete karşı koruma, yasaların cinsiyet ayrımcılığına karşı ve cinsiyet duyarlılığı içeren biçimde değiştirilmesi, siyasal temsil için kota gibi taleplerin olması tesadüf değildir. Aile içi şiddetin değişik boyutlarının anlaşılması için bu alandaki araştırma tanımının tamamen değiştirilerek, şiddetin en gizli ve üzerinde konuşulamaz olduğu düşünülen noktalarda bile artık görünür hale getirilmesi¹⁷, bu meyvelerin en hoşlarından biridir. Bu gelişimin arkasında feminizmin akademiden taşıdığı bilimsel olanaklar ile cinsel şiddete karşı mücadele eden ve sığınma evlerini ayakta tutmaya çalışan feminist hareket deneyiminin bütünleşmesi vardır.

Üniversitede kadın çalışmaları alanının güçlenmesi sürecini etkileyen bir başka önemli faktör de uluslararası alanda önemli ilişkiler ağına sahip hale gelen kadın örgütlerinin oluşturduğu tartışma ve deneyim alışverişi alanına Türkiye'de hem kadın hareketinin hem de üniversitede kadın çalışmaları ile uğraşanların ulaşma istek ve becerisidir. Uluslararası düzeyde kadın örgütlenmelerinin son yirmi yılda büyük bir güce ulaştığını, hatta sermaye hareketleri bir yana bırakıldığında, uluslararası düzeyde örgütlenmeyi becerebilen tek güç olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum, kadın çalışmaları alanındaki bilgi ve tartışmaların dünyanın çeşitli

ilişkiler anlamına geliyor. Bu ilişkiler ders programlarına katılma ve bilginin aktarılması anlamına gelirken, ders programları da sürekli bu gereksinimleri karşılayabilmek için kendini geliştirip uyarlıyor. Bu konuda KASAUM deneyimi için bk: Satı Atakul, "Kadın Çalışmaları Öğrencisi Olmak", içinde **90'larda Türkiye'de Feminizm**, (der.) A. Bora ve A. Günal, İletişim Yayınları, 2002, İstanbul.

¹⁷ Türkiye'de aile içi şiddet araştırmalarında 'kadınlar, kocalarının kendilerini sevdiği için dövdüğünü düşünüyor' tarzı bir yorumdan çok uzaklaşan bir gelişmeden bahsetmek olanaklı. Şiddet konusunda yapılan çok sayıda yaşam öyküsü ve anlatı derleme tarzı çalışma sayesinde kadınların şiddeti nasıl anlamlandırdığı ve hangi 'sözlük' içinden konuşabildiği konusunda artık daha fazla bilgiye sahibiz. Kadınlar, çoğu zaman, maruz kaldıkları şiddeti dillendiremeseler bile, bu araştırmaların sunduğu olanaklar sayesinde, onların sesi ve sözü olabilecek tarzda bir yönetsel kurgu yapılabiliyor ve veri toplama stratejileri geliştirilebiliyor. Bu gelişmelerin sağlanmasında feminist akademisyenler ile Mor Çatı, Kadın Dayanışma Vakfı, KAMER gibi kadın örgütlerinin çalışmalarının büyük rolü olduğunu söylemek gerekli. Yani, akademik feminizm ile kadın hareketinin buluştuğu noktada yeni tür bir bilgi -kadınların maruz kaldığı şiddeti görünür hale getirebilen bir bilgi üretebiliyor.

yerlerine ulaşma hızının çok arttırdığı ve artık Asyalı, Afrikalı ya da güney Amerikalı feminist akademisyenlerin gündemlerinin çok geniş bir ortaklaşma alanına kavuştuğu gerçeğine işaret etmektedir. Türkiye’de kadın çalışmalarının bu ilişkilere nasıl ve ne kadar girdiğine baktığımızda çok parlak gelişmelere tanık olduğumuzu söyleyemeyiz. Türkiye’nin hala çok içe dönük ve kendisiyle uğraşan kapalı politik/kültürel zihniyetinin bir devamı olarak kadın çalışmaları alanı da, değil uluslararası alanda, hala ulusal düzeyde bile bir ilişkiler/tartışmalar alanı oluşturabilmiş değil. ‘Küçük ve benim olan’ feminist çalışma alanlarının hala popülerliğini sürdürdüğü; birlikte oluşturulacak tartışma alanlarından uzak durulduğu ve uluslararası ilişkilerin kişisel becerilerle yürütülme düzeyinden öteye geçmediği bir yapılanmanın varlığı görülmüyor. Bu durum, kaçınılmaz olarak, uluslararası ilişkilere bir üstünlük ve rant alanı oluşturma olanağı olarak bakan ‘elitist’lere de kapı aralamış oluyor. Türkiye’nin temel takıntılarında olan ‘uluslararası düzeyde tanıtım sorunu’nu bu kez ‘feminist temsil’ şeklinde yorumlayacak vitrin yıldızları yaratma eğilimi de çok yabana atılabilecekmiş gibi görünmüyor. Oysa, bu alanda elitizme değil, tersine, kadın çalışmaları alanının genç akademisyenleri ve öğrencileri ile başka ülkelerin deneyimlerine açılması ve içiçe geçmesi ile gelişecek dinamiklerden öğrenecek çok şey var. Oysa ki, ulusal düzeyde oluşması gereken tartışmaları önemsemeyen uluslararası olmaya çalışma da bence başka bir sorun alanı haline geliyor.

Bugünün meselesi: Marjinalleşme ya da sosyal bilimlerde yenilenme

Akademi ile feminizmin birleşmesi ile ortaya çıkan ‘entegrasyon’ ve ‘asimilasyon’ sürecinin Türkiye’ye özgü gelişiminin bugün geldiği noktaya bakarsak, kadın çalışmalarının klasik sosyal bilim disiplinleri içinde sadece yeni bir alt-alan olarak kabullenilmeye devam edildiğini görürüz. Türkiye’nin saygın üniversite çevrelerinde ve sosyal bilimcileri nezdinde genel kabul gören anlayışa göre kadın çalışmaları, kendine özgü bir alanı ve çalışma konusu ile üniversitede yeni bir alt-alan ve hatta bağımsız bir akademik alana sahip olabilir; alanın bilgisi ayrı başlıklar altında, bilimsel çalışmalar içinde gösterilebilir, tanımlanabilir ve meşru olarak algılanabilir. Yapılması gereken, onun alanına karışmamak, onu kendi başına bırakmak ve sosyal bilimlerin geri kalanının ise işe kaldığı yerden devam etmesidir. Sosyal bilimlerin temel alanları-siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji gibi alanlar kendi içlerinde –kadın ve iktidar, kadın ve aile, kadın ve depresyon gibi- araştırma konuları geliştirebilir. Bunun dışında kalan ve bu alanla uğraşmak istemeyen sosyal bilimcilerin yapacağı bir şey yoktur; onlar bildikleri kavramlarla ve yöntemlerle inceledikleri toplumsallık alanı, sanki hiç cinsiyetlenerek farklılaşmaya uğramamış gibi, bu konulardan hiç bahsetmeden yollarına devam edebilirler. Dahası, çoğu erkek olan bu saygın akademisyenler toplumsal cinsiyet ilişkileri ile ilgili bilimsel tartışmalara kendilerinin katılmasını bu alanda çalışan kadın akademisyenlere saygısızlık, akademik etiğe aykırı bir davranış olarak bile görebiliyorlar. Kadın Çalışmaları alanının uzmanları bir ulusal ya da uluslararası konferansın yine kadın çalışmaları başlıklı özel oturumlarına araştırmalarını anlatmak üzere çağrılabilir; hatta kadın başlıklı oturumları olmayan akademik kongreler moda dışı bile

sayılabilir. Akademik bir derlemenin bir ya da birkaç bölümü kadın konusundaki yazılara ayrılabilir; hatta bir akademik çalışmanın 'çağdaş bilim' anlayışına uygun olması için asgari bir tane 'kadın konulu çalışma' içermesi bile gerekebilir. Ama, Akademi'nin saygın sosyal bilimcileri ellerini hiçbir zaman toplumsal cinsiyet araştırmalarına bulaştırmazlar; bu alanın bilgilerini öğrenmez ve eleştirmezler; hatta bu alandaki akademik tartışmaları, dinleyici olarak bile, izlemezler. Böylece, kadın çalışmaları kendi alanında 'özgür' ve 'bağımsız' çalışma olanaklarına kavuşur. Sosyal bilimlerin büyük isimleri ise hem kadın çalışmaları gibi 'light' işlerle uğraşmamış, hem de 'demokrat' ve 'özgürlükçü' bilim anlayışlarının bir göstergesi olarak kadın çalışmaları alanına saygıda kusur etmemiş olurlar¹⁸.

Kadın çalışmaları alanının üniversitedeki 'küçük ama benim' haline gelen özerk alanına sıkışan akademik çabaları, böylece, bir tür 'kendin söyle kendin dinle' haline dönüşüyor. Bu serbest ve özgür bırakılma hali ortada dururken, kadın çalışmaları alanına yönelik sosyal bilimcilerin geliştirdikleri meşrulaştırıcı ama dışarda tutan ve soğuk tavrı eleştirmek oldukça güçleşiyor. Karışmama ve kendi ayakları üzerinde durarak kendini ispat etmeye davet etme gibi, akademik olarak gayet 'değerli' davranışlarla karşılaştığı noktada kadın çalışmaları alanının yaşadığı ise tam bir 'marjinalleşme'dir. Kadın çalışmaları kendine tanınan 'korunmalı', 'özerk' alanda istediğini yapmaktadır; demek ki yaptığı iş ancak bu kadar ilgi çekmektedir. Öyleyse bu marjinalleşmeden sosyal bilimler değil, kendi akademik ilgi alanlarına dikkat çekemeyen alanın akademisyenleri sorumludur. Sonuç olarak, kadın çalışmaları alanının sosyal bilimlere sunduğu eleştirel yaklaşım olanağı görmezden gelinmekte ve üniversitenin geri kalanının ne yaptığı eleştiri dışı kalmaktadır. Bu 'bilimsel körlük'ün aşılabilmesi için kadın çalışmaları alanı ile sosyal bilimlerin klasik alanları arasındaki akademik etkileşimin artırılmasına özel çaba harcanması gereği ortadadır. Bu yeni etkileşim süreci, önümüzdeki dönemde, hem kadın çalışmaları alanının üniversitedeki konumunu güçlendirebilir, hem de sosyal bilimlerin son dönemlerde içine düştüğü kısır döngülerin aşılabileceği umudunu sosyal bilimcilere verebilir.

Türkiye'de akademik feminizmin, üniversiteye sunduğu yenilenme olanakları ve sosyal bilimler alanındaki değişim talepleri ile yeni bir dinamizmin olanaklarını taşıdığı ve giderek daha etkili olabileceği bir konuma doğru gittiği bence açık bir gerçekliktir. Alanın üniversite içindeki marjinal konumu, kendi tartışma sorularını sosyal bilimler alanına henüz

¹⁸ Türkiye'de sosyal bilimler alanında saygın örgüt ve dergilerin kadın çalışmaları alanına sağladıkları konum gerçekten de 'meşru ama kenarda' konumudur. Örnek olarak, Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen Kongre'lerin programlarında, ya da **Toplum ve Bilim** gibi dergilerin içindekiler sayfalarında yapılacak bir gezinti durumu gösterecektir. Özellikle dergilerde, içeriğinde çok parlak tartışmalar olsa bile, kadınlarla ilgili yazılar mutlaka sonlarda yer alır. Saygın araştırmacıların yayınlarına bakıldığında cinsiyetin bir toplumsal kategori olarak analiz içine bile alınmadığını görürüz. Bazı istisnaların varlığı burada hemen belirtilmelidir. Örneğin Prof. Dr. Korkut Boratav'ın birçok açıdan çok başarılı **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri** (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995) araştırması, kadınlarla ilgili soruları araştırma kapsamına almakla beraber -araştırma ekibinde bu konunun uzmanı bir kişinin bulunmamasından olsa gerek- hem veri toplamada hem de yorumlamada çok eksik kalmıştır. Prof. Dr. İber Ortaylı'nın **Osmanlı Toplumunda Aile** (Pan Yayınları, 2000) çalışması bir başka olumlu

benimsetememiş oluşu, araştırma ve kadro olanaklarının sınırlılığı, ulusal bir iletişim/tartışma ağına sahip olamayışı gibi sorunlarının varlığı ile bunalmış olsa da, gelişme kapasitesine sahip ender bilimsel alanlardan biri olma özelliğini hala sürdürüyor ve öyle görünüyor ki yakın gelecekte de bu iddia sürecek.

KAYNAKÇA

Allen, J.A. ve S. L. Kitch, (1998), "Disciplined by Disciplines? The Need for an Interdisciplinary Research Mission in Women's Studies", **Feminist Studies**, Vol. 24. No.2, (Summer), ss.275-300.

Bowles, G. ve R. D. Klein, (der.), (1983), **Theories of Women's Studies**, Routledge and Kegan Paul.

Brown, Wendy, (1997), "The Impossibility of Women's Studies", **differences:A Journal of Feminist Cultural Studies**, Vol.9. No.3.

Buker, Eloise, (2003), "Is Women's Studies a Disciplinary or an Interdisciplinary Field of Inquiry?", **NWSA Journal**, Vol.15, No.1, (Spring).

Easton, Alison, (1996), "What is Women's Studies", içinde **Women, Power and Resistance: An Introduction to Women's Studies**, (der.) T. Cosslett, A. Easton, P. Summerfield, Open University Press.

Evans, Mary, (1991), "The Problem of Gender for Women's Studies", içinde **Out of Margins: Women's Studies in the Nineties**, (eds.) J. Aaron, S. Wallby, The Falmer Press, ss: 67-74.

Finker, A. ve V. Rosner, (2001), " Forum: Doing Feminism in Interdisciplinary Context", **Feminist Studies**, Vol. 27. No.2, (Summer), ss.499-503.

Friedman, Susan Stanford, (2001), " Statement: Academic Feminism and Interdisciplinarity", **Feminist Studies**, Vol. 27. No.2, (Summer), ss. 504-9.

-----, (1998), "(Inter)Disciplinarity and the Question of the Women's Studies Ph.D", **Feminist Studies**, Vol. 24. No.2, (Summer), ss. 301-25.

Katz, Cindi, (2001), "Response: Disciplining Interdisciplinarity", **Feminist Studies**, Vol. 27. No.2, (Summer)ss. 519-25.

örnek olabilecekken aileyi, içinde kadınların ve erkeklerin yaşadığı bir toplumsallık olarak algılamak

Klein, Renate D., (1991), " Passion and Politics in Women's Studies in the 1990s", içinde **Out of Margins: Women's Studies in the Nineties**, (eds.) J. Aaron, S. Wallby, The Falmer Press, ss: 75-90.

Lubelska, Cathy, (1991), " Teaching Methods in Women's Studies: Challenging the Mainstreaming", içinde **Out of Margins: Women's Studies in the Nineties**, (eds.) J. Aaron, S. Wallby, The Falmer Press, ss.41-49.

Najmabadi, Afsaneh, (1997), " Teaching and Research in Unavailable Intersection", **differences, a Journal of Feminist Cultural Studies**,Vol. 9, no. 3.

Patai, Daphne, (2001), "Rhetoric and Reality in Women's Studies", **Gender Issues**, Spring, ss.21-60.

Dölling, I. Ve S. Hark, (2000), "She Who Speaks Shadow, Speaks Truth: Transdisciplinarity in Women's Studies", **SIGN: Journal of Women in Culture and Society**, Vol.25, No. 4, Summer, ss. 1195-8.

Rich, A., (1987), "What does a woman need to know?", içinde **Blood, Bread and Poetry: Selected Prose 1979-1985**,Virago.

Scott, J. W., (1992), " Experience", içinde **Feminist Theorise the Political**, (der.) J. Butler ve J.W. Scott, Routledge.

Stanley, Liz, (1991), "Feminist Auto/Biography and Feminist Epistemology", içinde **Out of Margins: Women's Studies in the Nineties**, (eds.) J. Aaron, S. Wallby, The Falmer Press, ss.204-219.

Wiegman, Robyn, (2001), "Statement: Women's Studies: Interdisciplinarity Imperatives, Again", **Feminist Studies**, Vol. 27. No.2, (Summer), ss: 514-8.

-----, (2002), "Academic Feminism Against Itself", **NWSA Journal**, Vol. 14, No. 2.

Yez, Shirley J., (1997), "The 'Women' in Women's studies", **differences: A Journal of feminist Cultural studies**, vo. 9, no. 3, ss: 46-64.

Zmroczek, C. ve C. Duchon, (1991), " What are those Women up to? Women's Studies and Feminist Research in the European Community", içinde **Out of Margins: Women's Studies in the Nineties**, (eds.) J. Aaron, S. Wallby, The Falmer Press, ss .11-29.

Summary

Feminism in the countries where it has powerfully integrated to the classical academic disciplines suggested a new way of knowing by taking serious the analysis of 'gendered' social facts. In Turkey, integration of feminist perspective to academic organisations and disciplines observed during the late 1970's. In this period women's studies deemed as a new emerged one between the sub-areas of academic research topics. At the beginning of 1990's academic feminism reached to a second step due to the efforts of newly feminist academic generation employed in prominent universities for teaching and researching in women's issues. They were women, mostly impressed by the feminist criticism and some were experienced in feminist movements of late 1980's in Turkey. This second stage of feminism in academia was concurrent with the crisis of progressive Turkish modernism and critical academic approaches in social sciences. During that time, modernism was widely redefined as secularism in the period of political conflict against religious fundamentalism, and women's studies' issues pushed to take position before religious fanaticism vs. secularist totalitarianism. On the other hand, critical perspectives in academia were dismissed or forced to be silent by military regime of 1980's. Due to these two negative effects on academic feminism, deficiencies have been proved in theoretical and political supports for more integration traditional social sciences with feminist criticism. Women's studies in academic area is still in the danger of being marginalised in its legalised position, despite its suggestions to reinvent the problematics of social science including analysis of genderation as one of the main categories of social construction.